

**Н. П. СТАРАВОЙТАВА (Мінск)
ІМЯ МІКАЛАЯ УЛАШЧЫКА
Ў БЕЛАРУСКАЙ МЕДЫЯВІСТЫЦЫ**

«Нават калі б славуты беларускі гісторык Мікалай Улашчык пакінуў пасля сябе толькі два тамы (32 і 35) беларуска-літоўскіх летапісаў, ён назаўсёды б увайшоў у нашу гісторыю. Але ён зрабіў значна болей... Прайшоўшы праз турмы і сталінскія ссылкі, Улашчык захаваў беларускае бачанне на еўрапейскую гісторыю», — піша Алег Трусаў пра Мікалая Мікалаевіча Улашчыка, высокашаноўна называючы яго — Беларускі Герадот [7, 7]. Кожны, хто меў лучнасць з ім альбо з ягонай спадчынай, характарызаваў М. Улашчыка не менш паэтычна і трапна: апантаны слуга Клію (Радзім Гарэцкі) [2, 532], унікальны Беларус (Аляксей Каўка) [5, 5], Гісторык, які перайграў гісторыю (Алег Гардззенка) [1].

Насамрэч, спадчына М. Улашчыка шмагранная, пры засваенні якой варта памятаць пра вызначальную матывацыю, што скіроўвала і стымулявала ягоны жыццёвы шлях: ідэя рыцарскага служэння Панне Радзіме. Аляксей Каўка адзначаў, што ў сваіх працах, нататках, лістах М. Улашчык паўстае як носьбіт і творца беларускай культуры ў разнастайных яе праявах: гістарыяграфіі, археаграфіі, бібліяграфіі і кнігазнаўстве, археалогіі і краязнаўстве, этнаграфіі і фалькларыстыцы, публіцыстыцы і ў літаратурнай крытыцы... М. Улашчык выходзіць далёка за межы адной прафесіі. І зместам сваёй спадчыны, і гарманічным, энцыклапедычным характарам асобы, і ўсім ладам жыццёвага шляху, наскрозь працягага, перажагнанага лёсамі Бацькаўшчыны — гэты Чалавек стаў класічным увасабленнем таго тыпу нацыянальнага асветніка, на кім здаўна трымаўся і трымаецца беларускі рух [4, 12].

Таму, як чалавека беларусацэнтрычнага, М. Улашчыка найперш вабіла нашая старасветчына. Аздаўшы шмат гадоў вывучэнню беларускіх летапісаў, ён віртуозна валодаў старабеларускай моваю (т. зв. ліцьвінкаю). Зрэшты, яго сучасная мова — натуральная, сакавітая, дасціпная, нескалечаная — бяспрэчна паланіла субяседнікаў. На жаль, у маскоўскіх навуковых колах яму даводзілася больш паслугавацца рускай мовай, якой ён валодаў не менш прыстойна.

Вось прыклад, у 1966 г. ён пераклаў на сучасную рускую мову і выдаў «Хроніку Быхаўца» — адзін з найбуйнейшых помнікаў старабеларускага пісьменства. На карысць неверагоднай працаёмкасці і навуковай значнасці гэтай працы сведчылі якасць перакладу, грунтоўная прадмова, якую В. Чамярыцкі называў «манаграфіяй у мініяцюры», і разгорнутыя каментарыі (звыш

240 заўваг і тлумачэнняў) да тэксту помніка. Прафесійна зробленая праца паспрыяла таму, што М. Улашчыку было прапанавана вылучыць у асобны том беларускія летапісы ў серыі Поўнага збору рускіх летапісаў. Амаль 10 гадоў навукоўца рыхтаваў да выдання два тамы — ужо згаданыя 32 (1975) і 35 (1980), дзе былі сабраны ўсе васемнаццаць вядомых на сёння беларускіх летапісаў. Вынік шматгадоваму вывучэнню летапісаў М. Улашчык падвёў у манаграфіі «Введение в изучение белорусско-литовского летописания» (1985). Гэтая праца на сённяшні з'яўляецца настольнай кнігай кожнага медыявіста, паколькі прысвечана археаграфічнаму вывучэнню летапісных помнікаў — гісторыі іх знаходкі, публікацыі, крытычнаму разгляду тэкстаў. Сістэматызацыя летапісных крыніц значна паглыбіла ўяўленні пра пісьмова-культурную спадчыну беларусаў [5, 12—13].

Як таленавітага гісторыка М. Улашчыка найперш цікавілі энцыклапедычныя зборнікі. У ягонай медыявістычнай спадчыне, прысвечанай даўняй беларускай літаратуры, мы сустрэнем апісанне гістарыяграфічнага зборніка з першай паловы XVII ст. — «Вялікая хроніка» (яна мае 3 часткі: «Хроніка ўсяго свету» (пераклад хронікі М. Бельскага), «Хроніка славян» і «Хроніка Літоўская і Жамойцкая» (пераклад хронікі М. Стрыйкоўскага¹). Да таго ж гэты зборнік утрымлівае разнастайныя міфы, легенды, паданні, літаратурныя апрацоўкі пра Трою, Аляксандра Македонскага, Кулікоўскую бітву). Грунтоўна апісаны М. Улашчыкам летапісныя зборнікі, да прыкладу: «Віленскі зборнік» (канец XV—пачатак XVI ст.), што ўтрымлівае найбольш ранні спіс «Летапісца вялікіх князёў літоўскіх» і «Летапіс Аўрамкі»; «Радзівілаўскі зборнік» (канец XV ст.) — утрымлівае «Аповесць мінулых гадоў», летапіс 1112—1206 гг. і

617 каляровых мініячюр; «Слуцкі летапіс» (XVI ст.) — утрымлівае «Летапісец вялікіх князёў літоўскіх», «Пахвалу Вітаўту», «Смаленскую хроніку»; «Супрасьскі гістарычны зборнік» (пачатак XVI ст.) — утрымлівае скарачаны агульна-рускі летапісны звод, «Валынскі кароткі летапіс», што змяшчае «Пахвалу гетману К.Астрожскаму»; «Супрасьскі зборнік 1519 г.»— утрымлівае найбольш поўны спіс другой рэдакцыі беларуска-літоўскага летапісу 1446 г., пераклад «Вісліцкага Статута» польскага караля Казіміра III Вялікага, розныя свецкія і рэлігійныя творы; «Альшэўскі зборнік»— утрымлівае Статут ВКЛ 1529 г., «Альшэўскі летапіс»; «Румянцаўскі зборнік» (другая палова XVII ст.) — утрымлівае «Хроніку Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага», летапісныя ўрыўкі і гістарычныя творы, пры-

---

¹ Навуковую значнасьць мае меркаванне М. Улашчыка наконт таго, што ў хроніцы М. Стрыйкоўскага было скарыстана пятнаццаць, цяпер згубленых, беларускіх летапісаў.

свечаныя значным падзеям сусветнай гісторыі, і іншыя [9]. У сваіх працах М. Улашчык не толькі грунтоўна даследаваў, ён адшукваў невядомыя ранней рукапісы, цэлыя архівы. Да прыкладу, Пецярбургскі і Краснаярскі спісы «Хронікі Літоўскай і Жамойцкай», павятовы браслаўскі архіў, які за некалькі тыдняў да хваробы ён знайшоў у Яраслаўлі (паводле У. Арлова).

У сваіх працах М. Улашчык паўстае і як карпатлівы тэкстолаг. Вось прыклад, як ён апісвае кадэкалогію «Пазнанскі зборнік», што змяшчае такія бліскучыя перакладныя раманы, як «Трышчан», «Баво» і «Атыля», а таксама— «Летапісца» і юрыдычную ды сямейна-мемуарную хроніку паноў Трызнаў і Уніхоўскіх: рукапіс у аркуш; папера белая; філіграні двух відаў (адна як выцягненае кола з выяваю крыжа ў сярэдзіне, другая мае выгляд віньетки); пераплёт скураны, месцамі пацёрты, на карэньчыку польскі надпіс «od 1487 do 1651. Kodeks białoruski RK 94»; на верхняй вокладцы наклеена паперка з польскім надпісам пра змест зборніка. Да 292 ліста ён напісаны адным почыркам (варта адзначыць, — каліграфічным) і адным атрамантам (хоць ёсць і ўрыўкі, выкананыя, на наш погляд, іншай рукой). Заўвагі на палях па-беларуску зроблены іншым почыркам і іншым атрамантам; прыпіскі на палях па-польску зроблены больш светлым атрамантам (кінавар'ю). Як мяркуе А. Брукнер, урыўкі, перапісаныя іншай рукой, маглі быць выкананы нават уласнай рукой Рыгора Уніхоўскага [10, 345—391]. Як і тэкст, літары найчасцей намаляваныя тым самым пяром і атрамантам. Загалоўкі невялікіх раздзелаў напісаныя буйным уставам. Пагінацыя — у правым верхнім кутку тым жа атрамантам (толькі няцотныя лічбы). У канцы зборніка ёсць чатыры фотаздымкі з розных лістоў рукапісу, выкананыя С. Пташыцкім [9].

У сваім артыкуле «Прыгоды Радзівілаўскага летапісу» М. Улашчык актуалізуе як маладаследаванае ў беларускай медыявістыцы наступнае пытанне: каму належалі летапісы да таго часу, пакуль не трапілі ў архівы або кнігасховішчы [8, 185]. Сапраўды, кожны складальнік падбіраў творыnanoў, і, як правіла, з XVI ст. новыя зборнікі складаліся ўжо ў літаратурных цэнтрах, і не абавязкова — пры цэрквах, манастырах і друкарнях. Набываліся зборнікі рознымі шляхамі: уладальнік мог набыць ужо гатовы зборнік, мог сам падабраць яго склад, перапісаць і нават напісаць [3, 150], мог зрабіць замову прафесійнаму пісару. Адно было непарушна: зборнікі знаходзіліся ва ўладанні пэўных асоб і прызначаліся для індывідуальнага чытання. Гэта было характэрнай рысай Рэнесансу — пашырэнне прыватных бібліятэк, найбольш славутымі з якіх былі бібліятэкі Радзівілаў, Сапегаў, Зяновічаў [6, 219]. Зборнікі, асабліва зборнікі рознага зместу, маглі мець адвольную структуру і часта знаходзіліся ў працоўным стане: запісы на палях, унутрытэкстуальныя праўкі, пазнейшыя прыпіскі. Менавіта з такімі прыпіскамі і працуе, як дэтэктыў, уважлівы медыявіст. Ана-

лізуючы запісы са старонак Радзівілаўскага і іншых летапісаў, М. Улашчык атрымлівае каштоўную інфармацыю наконт стварэння і захавання пэўных манускрыптаў. Напрыклад, вялікае значэнне мае гіпотэза М. Улашчыка наконт кансалідацыйнай ролі старажытнага Наваградка і магчымае летапісанне ў ім.

Такім чынам, імя Мікалая Улашчыка ў беларускай медыявістыцы — гэта, бяспрэчна, маштабнасьць і аўтарытэт Даследчыка з вялікай літары. Даследчыка — слугі Клію і унікальнага Беларуса. Як не згадаць тут словы Аляксея Каўкі пра тое, што ў расійскім асяроддзі, у якім М. Улашчык мусіў жыць, яго зразумелі і

падтрымалі менавіта як настойлівага шукальніка ўласна беларускага сэнсу ў Кнізе гісторыі, як цікавага і абаяльнага чалавека, разам з яго сакавітым і дасціпным беларускім словам, з «ціхай беларускай упартасцю» (паводле акад. М. Ціхамірава) [5, 17]. Тут прыгадваюцца радкі «Трышчана» з «Пазнанскага зборніка», якія, відавочна, ведаў М. Улашчык: «Пане, як рыба без воды не можа быти жива, так я без тебе не могу жива быти!» — так пісала беларуская Іжота да каханага Трышчана. Так можа сказаць і той чалавек, які горача закаханы ў сваю Бацькаўшчыну. Так жыву і адчуваў Мікола Улашчык. Нам жа, сучасным даследчыкам, маладым і кволым, застаецца толькі моцна шкадаваць, што не мелі шчасця быць вучнямі гэтага сціплага Генія беларускае думкі, пераймаць ад яго досвед жыццёвае мужнасці, так неабходнай сярод сучаснага нігілізму нашага беларускага быцця.

ЛІТАРАТУРА

1. Гардзіенка, А. Гісторык, які перайграў гісторыю / А Гардзіенка // *Архе*. 2000. №4.
2. Гарэцкі, Р. Апантаны слуга Клію / Р. Гарэцкі // Улашчык М. Выбранае. Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001.
3. Дмитриева, Р. П. Четыи сборники XV века как жанр / Р. П. Дмитриева // *История жанров в русской литературе X—XVII веков: ТОДРЛ, XXVII. Л.*, 1972.
4. Каўка, А. Спадчына Мікалая Улашчыка: праблема засваення / А. Каўка // М.М. Улашчык і праблемы беларускай гістарыяграфіі, крыніцазнаўства і археаграфіі (да 90-х угодкаў вучонага). Мінск, 1997.
5. Каўка, А. Церні і лаўры беларускага гісторыка / А. Каўка // Улашчык М. Выбранае.
6. Нікалаеў, М. В. Палата кнігапісная / М. В. Нікалаеў. Мінск, 1993.
7. Трусаў, А. Беларускі Герадот / А. Трусаў // *Народная Воля*. 2006. 18—19 лют.
8. Улашчык, М. Прыгоды Радзівілаўскага летапісу / М. Улашчык // Улашчык М. Выбранае.
9. Улашчык, Н. Н. Введение в изучение белорусско-литовского летописания / Н. Н. Улашчык. М. : Наука, 1985.
10. Вьскнер, А. Ein weißrussische Codex miscellaneus der GrdftlichhRaczyński'schen Bibliothek in Posen / А. Вьскнер // *Archiv für slavische Philologie*. №№9. Berlin, 1886.